Mgr. David Doubek, PhD

Posudek na diplomovou práci Bc. Miroslava Šubrta „Obsahová analýza snů u českých studentek“

Miroslav Šubrt se ve své práci věnuje kvantitativní obsahové studii snění studentek bakalářského studia psychologie na Pedagogické fakultě. Vychází přitom z obsahové analýzy snů, kterou vyvinul v 50. letech tohoto století Hall a Van de Castle. Použil přitom metodu „posledního snu“, která po účastnících výzkumu žádá, aby zapsali svůj poslední sen, na který si pamatují. Vychází z čistého vzorku 100 snů, který překódoval v souladu s Hallovým a Van de Castelovým manuálem a statisticky zpracoval tak, aby jeho výsledky bylo možné porovnat s výsledky srovnatelných výzkumů v USA, Evropě a Íránu. Zdá se tedy, že jde o víceméně čistou repliku Hallových a Van de Castelových výzkumů. Vzhledem k tomu, že kvantifikaci prováděli dva kódující, zavádí odpovídající statistické korekce a dále se pokouší o inovaci prostřednictvím mezi-kategoriálních korelací. Dochází přitom ke dvěma závěrům – ve velké většině témat se jeho respondenti shodují se standardem, ke kterému konvergují i zahraniční výzkumy s několika zajímavými odchylkami, které se v závěru práce snaží interpretovat. A dále mu korelační analýza nabízí otázky po možných specifických vztazích mezi kódovanými kategoriemi. Práce se mi zdá vypracovaná poctivě a splňuje metodologické i žánrové požadavky, pokud mohu soudit, nejsa ve statistice zběhlý.
Mám nicméně dílčí kritické připomínky. Týkají se jak zvoleného postupu, tak interpretace. Určitě bychom mohli vyčítat dané metodě, že nepřípustně zjednodušuje, ale to by nebylo fér, protože to ona chce. Jde o nástroj, který má své zřejmé nevýhody, ale umožňuje udělat určitá velká obecná srovnávání mezi populacemi snících, ba přímo vytváření populací snících a transformovat jeden z nejidiosynkratičtějších mentálních útvarů, který není často srozumitelný ani svému tvůrci, na sociální fakt a dále s ním jako se sociálním faktem (jistou formou normy, doslova kolektivní představy) pracovat. A přináší vlastně zajímavá tvrzení – v rozporu s předsudky, které bychom mohli mít – o snících zde, v USA nebo v Íránu, která se také neobrací příliš k vnitřnímu prožívání jako spíš k domnělým společenským a politickým rozdílům.
Ovšem co považuji za hůř obhajitelné je určité zmatení vlastního předmětu analýzy, kterým nejsou sny, ale zápisy snů. Zápis sám je transformující, zjednodušující, konkretizující a abstrahující sociální činnost. Jazyková a písemná sociální forma. Je to nový útvar, do kterého se promítají literární schopnosti a intencionalita pisatele. Je to syntetický útvar, komplexně odrážející snový zážitek a celé obsáhlé kompendium gramotnosti člověka v daném věku a pozici. Takže je otázka, co je vlastně kódováno. Kdybychom se přiklonili ke určitému kognitivistickému čtení celého procesu, tak reprodukce snového zážitku je řečový akt, který využívá určitých zjednodušení (schémat, idealizovaných kulturních modelů) ke komunikaci zažitého a de facto socializaci (ve smyslu přizpůsobení k oběhu). Mohli bychom říci, že jde o určitou konvencionalizaci zážitku, vtištění do určitého klišé. A kódující toto dílčí zjednodušení ještě protáhne dál do další abstrakce a non partikulárnosti. Takže nevím, zda v testu jde o měření distribuce snů nebo spíš distribuce obecných schematických populačních významových struktur. A jestli stabilita, ke které metoda transkulturně ve většině kategorií dochází, není daná už její vlastní konstrukcí (při určité míře abstrakce jsou všechny písničky o lásce) a kde je vlastně ta hranice, která by začala vypovídat o odlišnostech. Také bychom mohli přístupu vyčítat kulturní bias, zakotvený v procesu abstrakce při kódování, který je klasicky feature-based (vychází se z vlastností izolovaných slov, metodického manuálu a kodérova zařazování slov, polysémie je ignorována nebo eliminována, stejně tak kontext), ale ani to možná není tak důležité, je to ekonomické zkreslení, se kterým jde sotva co dělat (šlo by částečně, pokud by kódovali sami snící, ale tam se zase objeví jiné (nejen) ekonomické problémy). Každopádně metoda něco měří, otázka je co a jak to interpretovat.
Navzdory výše zmíněným metodologickým komentářům mě autorovy výsledky, týkající se našich studentek, zaujaly. Ale dovolil bych si navrhnout alternativní interpretaci. Autor hovoří o *„zajímavé struktuře genderových vztahů“* a posouvá se do zajímavé strukturalistické roviny, byť se ke strukturalismu v práci nijak nehlásí. Konvenční strukturu, která se ve výzkumech objevuje, lze vyjádřit takto:

Muži=venkovní prostředí; zvýšená agrese (také neznámé osoby)
vs
Ženy=vnitřní (známé) prostředí; absence agrese

a záhada zní: studentky psychologie vykazují určitou ambivalenci - větší míru snové agrese vůči mužským postavám a zároveň přátelství s nimi a zároveň autor uvádí: „Z*vláštní skutečností však je výrazně menší množství známého prostředí ve snech našich studentek*“. Co to znamená? Autor zajímavě uvažuje o tom, že „*je možné, že běžné způsoby chování mužů a žen a genderové role se přímo promítají do snů.*“ Domnívám se ovšem, že nejde o chování, ale o status. A že agresi je nutné chápat spíš jako konvenční symbol než doslovně jako chování. Studentky se tedy skrze symbol přátelství posouvají na pozici mužů a identifikují se s konvenčním znakem maskulinity, kterým je agresivita a negují určité konvenční symboly feminity. Tato agresivita je ale také spíše konvenční symbol nebo znak, týkající se spíše moci než reálného chování. Myslím, že tu nejde o gender ve smyslu sexuality, ale moci a společenského uznání (neznámá prostředí). Autor se ve své interpretaci odkazuje na možnou větší reflexivnost a prosociálnost, ale opomíjí určité důležité charakteristiky svého souboru – a sice, že nejde o náhodný, ale velmi přísně selektivně vybraný vzorek populace prostřednictvím kompetitivních přijímaček, ve kterých je přijímáno méně, než 10% uchazečů, což nemůže nebýt nějak reflektováno. Dalším statusovým a identitním faktorem může být soupeření-interakce s lékařskými obory, které se odráží v obecné preferenci klinicky orientované psychologie mezi studenty.
A tak pokud jsou sny odrazem určitých starostí a daností bdělého života (což se mi zdá, že je autorova pozice), hledal bych možná tímto směrem, kam ale autor již vlastně částečně vyrazil, vzhledem k poznámce o genderu.
Zároveň – jak je i z mé reinterpretace zřejmé – trpí i tento pokus o exaktnost nakonec paradoxně větším intuitivním zkreslením, než práce s přímými texty snů, protože na konci celé té metodologické a statistické manipulace stojí text tak záhadný a orakulární, že předčí sny samotné.

Práci jsem si s radostí přečetl a doporučuji jí k obhajobě.